

Владан Гавриловић

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

e-mail: gavra1@yahoo.com

Горан Васин

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

e-mail: goran.vasin@ff.uns.ac.rs

ТЕМИШВАРСКА ЕПАРХИЈА ПРЕМА ПОПISУ 1797. ГОДИНЕ

Анстракт: *Темешварска епархија се на северу граничила са Арадском епархијом, од које је одвајао доњи ток реке Мориш. Река Тиса ју је одвајала од Бачке епархије на западу. Копнена граница према суседној Вршачкој епархији полазила је од Ковина на Дунаву, а затим пратила границе Панчевачког, Чаковског, Лугошко-фачетског и Липовског округа, уз извесна одступања. На истоку је допирала до западних падина Карпатских планина, а затим се према северу уливала у реку Мориш, узводно од Липове. У нашем раду ћемо размотрити митрополитски збирни попис из 1797. године, који је имао различиту структурну основу. Ми смо се усмерили ка подацима о броју православних становника у Епархији, односно њеним протопрезвитератима, броју домова у којима су живели, да ли су имали школе, како су слали своју децу у њих (прилежно, добровољно, или неприлежно, никако), у каквом су им стању цркве биле. Сматрамо да ће резултати нашег рада бити од користи укупном демографском сагледавању распореда и утврђивања броја православног становништва у Монархији, наравно на територији ове Епархије, као и постављању нових питања и истраживања о структури православног становништва, његовог већег или мањег распореда у појединим областима Баната.*

Кључне речи: Банат, Срби, Темешварска епархија, митрополијски попис, XVIII век.

О настанку Темешварске епархије се и данас врло мало зна. Сматра се да је настала у XVI веку када је знатан број Срба већ био настањен у северном Банату.¹ На територији Баната забележен је настанак неколико епархија Српске православне цркве од прве половине XVI века, када су забележене Липовска и Јенопољска епархија, у северном Банату, да би нешто касније, био забележен настанак Темешварске епархије за средњи Банат и Бечкеречке за југозападни Банат. После Велике сеобе под патријархом Чарнојевићем, 1690. забележен је и настанак Арадске епархије на тлу Баната.² Како се Темешвар налазио у центру, у односу на ове Епархије, готово све, осим, Арадске, су до краја XVII века, ушле у састав Темешварске епархије, а на њихово раније постојање је подсећала титула темешварског епископа, који је бележен и као епископ јенопољско-липовски и темешварско-бечкеречки.³ Епархија темешварска је била у рангу митрополије, тако да су сви њени архијереји у XVII, а неки и у XVIII веку носили титулу митрополита. У канон-

¹ Дејан Попов, *Свештенство епархије темешварске*, Темешварски зборник, 8, Нови Сад 2015, 91-111.

² Радослав Грујић, *Азбучник Српске православне цркве*, Београд 1993 (репринт), 269-270.

³ Исто.

ском и правном смислу Темишварска епархија је првобитно припадала Пећкој патријаршији, потом је после Пожаревачког мира припала Београдској митрополији, а у четвртој деценији XVIII века ушла је у састав Карловачке митрополије. 4 Њена јурисдикција није обухватала искључиво Србе, већ се простирала на целокупно православно становништво са овога подручја, све до друге половине XIX века (1864), када су се Румуни издвојили и оформили сопствену митрополију са седиштем у Сибињу.⁵ Тада је ранија Арадска епархија својим највећим делом постала румунском, док су српске општине у њој образовале посебан српски арадски протопрезвитерат и биле потчињене Темишварској епархији. Она од тада обухвата територију од више Арада до ниже Великог Бечке-река (Зрењанина).⁶

Како нисмо сигурни по питању година настанка Темишварске епархије, исто тако немамо, у потпуности везане податке за њене најраније архијереје, од којих се, неки, појединачно помињу у изворима од почетка XVII века. Тако, данас, знамо за најраније митрополите: Неофита, Валаама, Јосифа, Теодора, Севастијана, Михаила, Василија, Јосифа Будаија, као и епископа Исаију Ђаковића. Након њега добро су нам познати сви наредни епископи Темишварске епархије.⁷ Формирањем првобитне организације Српске цркве у Хабзбуршкој монархији 1695. године, Темишварска епархија је, накратко, ушла у њен састав.⁸ Такође, на овом месту, у оквирима Баната, се помињу и епископи великоварадски

⁴ Стеван Бугарски, *Правни положај Православне српске епархије темишварске*, Банат кроз векове. слојеви културе Баната, Београд 2010, 841-860.

⁵ Дејан Попов, *Свештенство епархије темишварске*, Темишварски зборник, 8, Нови Сад 2015, 91-111.

⁶ Радослав Грујић, *Азбучник Српске православне цркве*, 269-270.

⁷ Митрополите Неофита, Михаила, Василија и Јосифа помињу у својим ранијим радовима Димитрије Руварац и Радослав Грујић, док је, данас, списак продужио својим истраживањима Саша Јашин. (Димитрије Руварац, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије, свезак IV, Сремски Карловци 1913, 319-373; Радослав Грујић, *Азбучник Српске православне цркве*, 269-270; Саша Јашин, *Архијереји Темишварске епархије*, Темишвар 2020, 23-46.)

⁸ Темишварска епархија је обухватала највећи део Баната и у време Великог бечког рата (1683-1699), се нашла у првобитној организацији Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији, односно касније Крушедолске, т.ј. Карловачке митрополије. Титулу темишварског и јенопољског епископа је 1695. носио Исаија Ђаковић, потоњи Арадски епископ и напослетку карловачки митрополит. Како је одредбама Карловачког мира (1699) већи део Баната са Темишваром остао у саставу Турске, тако је управу над Темишварском епархијом поново преузела Пећка патријаршија, да би одредбама Пожаревачког мира 1718. године, цео Банат, а тиме и територија Темишварске епархије прешао у оквир Хабзбуршке монархије. Овде треба напоменути да је Темишварска епархија придружена Београдској митрополији, те да се тек тридесетих година XVIII века нашла у оквирима здружене Београдско-Карловачке митрополије, а одредбама Београдског мира 1739. и повратком Србије под Турску, Темишварска епархија је, напослетку, остала у оквирима Карловачке митрополије. После издавања Румуна из Карловачке митрополије 1864. године царским Рескриптом из 1868. издвојене су румунске општине из састава Темишварске епархије. Нове промене је Епархија доживела 1918. када је створена нова држава, Краљевина СХС, у којој се нашао издвојен већи део општина из Темишварске епархије, а она сама била подељена на Темишварску епархију у чак три земље: Краљевини Румунији, Мађарској и највећи део у Краљевини СХС. Године 1934, на основу међудржавног уговора између Краљевине Румуније и Краљевине Југославије, тзв. Црквена конвенција, делови Темишварске епархије на тлу Краљевине Југославије би ушли у састав новостворене Банатске епархије, а делови Темишварске епархије у Краљевини Румунији би ушли у састав румунских епархија у Карансебешу и Араду. Ове придружене области би и биле једну јединствену самоуправну епархију под двоструком управом у Вршцу и Темишвару. Она је у овом периоду уствари била деградирана и призната као викарна, фактички непостојећа епархија, да би новим црквеним Уставом СПЦ из 1969. била Темишварска епархија поново успостављена, али практично то није имало никаквог одјека,

и јегарски, као и вршачки. Назив великоварадског и јегарског епископа ће почетком XVIII века, бити замењен са називом арадског епископа.⁹

Темишварска епархија је средином XVIII века имала 17 протопрезвитерата са 308 насељених места, да би промене у њеној организацији настале доношењем другог Регулamenta 1777. и Деклараторије 1779. када је број протопрезвитерата спао на десет, а издвајањем области Румунске православне цркве 1864. године, број протопрезвитерата Темишварске епархије се смањио на четири.¹⁰

Наша истраживања о Темишварској епархији смо усмерили на митрополијски Попис из 1797. године, који се налази у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-Патријаршијски архив у фонду „А”, сигнатура 33 број.¹¹

Попис ове Епархије је састављен из два дела, при чему се први део односи на православно свештенство Темишварске епархије, а други део на становништво Епархије.¹²

Ми смо, овом приликом, узели у разматрање поједине ставке из другог дела Пописа, које се односе на православно становништво Епархије, односно њихов укупан број,

нити га има и данас, поготово у време када су Срби у Румунији постали изразита мањина на некадашњој територији своје Епархије. (Димитрије Руварац, *Темишварска епархија 1764*, „Српски Сион”, год. XV, бр. 16, Сремски Карловци 1905, 466–467; Димитрије Руварац, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године*, 319–373; Стеван Бугарски, *Правни положај Православне српске епархије темишварске*, 841–860; Дејан Попов, *Свештенство епархије темишварске*, Темишварски зборник, 8, Нови Сад 2015, 91–111; Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Карловачке митрополије*, Нови Сад 2022, 19.)

⁹ Од почетка XVI до готово краја XVII века на територији североисточног Баната (Поморишја, Великог Варада) постојале су две Епархије Српске православне цркве - Јенопољска и Арадска. Оне су крајем XVIII века накратко биле спојене са Темишварском епархијом, да би после Карловачког мира останком Темишварске епархије у Турској, била створена поново Арадска епархија, у чији је састав прво ушла само ранија Јенопољска епархија, а нешто доцније и Великоварадска, односно оне банатске територије које су се нашле под хабзбуршком влашћу. Први епископ ових удружених епархија био је Исаија Ђаковић. Арадска епархија је остала све до издвајања Румунске православне цркве 1864. године, када су већи делови ове епархије припали новоствореној Румунској Арадској епархији, док је део српских црквених општина формирао арадски протопрезвитерат и придружен Темишварској епархији. (Радослав Грујић, *Азбучник Српске православне цркве*, 269–270; Стеван Бугарски, *Правни положај Православне српске епархије темишварске*, 841–860.)

¹⁰ Седишта 17 протопрезвитерата била су: у Темишвару, Бечкерек, Варјашу, Чакову, Гиладу, Панчеву, Кикинди, Чанаду, Боки, Бечеју, Елемиру, Липови, Хасијашу, Сурдијашу, Фачету, Жебељу и Вукови. Регулamentом из 1770. године укинута су Варјашки, Бечејски, Елемирски, Бокански, Гиладски и Жебељски протопрезвитерат. Коначан број протопрезвитерата у епархији одређен је на седници Архијерејског синода, 5/16. децембра 1776. године, а потврђен Регулamentом од 2. јануара 1777. године. Према тој одлуци, утврђено је десет протопрезвитерата : Темишварски, Чаковачки, Жебељски, Великокикиндски, Чанадски, Липовачки, Хасијашки, Фачетски, Великобечкеречки и Панчевачки, дакле укинут је и Вуковски протопрезвитерат. Исти број протопрезвитерата остао је и по Деклараторији, све до 1865. године, односно до стварања засебне Румунске митрополије, када је њихов број спао на четири : део Арадског, Темишвари, Великокикиндски и Великобечкеречки. (Димитрије Руварац, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године*, 319–373; Љиљана Пузовић, Границе, насеља и парохије Темишварске епархије (1716–1779): прилог проучавању историје православља у Банату, Зборник Матице српске за историју, бр.96, Нови Сад 2017, 35–52.

¹¹ Даље у тексту: АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

¹² О свештенству Темишварске епархије из истоименог Пописа 1797. је писао Дејан Попов, у неколико наврата, у својим радовима назива *Свештенство епархије темишварске, изашлим у Темишварским зборницима* 8, 9, 10.

појединачни број по протопрезвитератима и по појединим местима, број православних домова у овим категоријама, број цркава и њихово стање, школе и учитељи у појединим срединама, као и напомена да ли се деца „прилежно или неприлежно” шаљу у школу.

Темишварска епархија је према овом Попису с краја XVIII века бројала укупно 316 парохија¹³, од којих се у: Липовском протопрезвитерату налазило 49 парохија, што је чинило 15, 61 % величине Епархије. Надаље у Фачетском протопрезвитерату 45 парохија (14, 35 %), Темишварском 44 (13, 93 %), Хазијатском 34 парохије¹⁴ (10, 86 %), Жебељском 32 (10, 24 %), Чаковачком 29 (9, 28 %)¹⁵, Панчевачком 23 парохије (7, 38 %),¹⁶ Великобечкеречком 22 (6, 98 %), Чанадском 18 (5, 81 %), Великокикиндском 17 парохија (5, 47 %).¹⁷

¹³ На неколико места посебно су наведени манастири (Бездин, Свети Ђурађ) који нису урачунати у парохије, а поред којих је изражено бројно стање њиховог становништва, прњавораца. (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

¹⁴ У раду о свештенству Темишварске епархије Дејан Попов је омашком навео да су у Хазијатском протопрезвитерату постојале 44 парохије, а сам, прецизно наводи 34 у обради. Тако у једном моменту наводи укупно 326 парохија у Епархији, а било их је 316. (Дејан Попов, *Свештенство епархије темишварске*, Темишварски зборник, 8, Нови Сад 2015, 91-111; Дејан Попов, *Свештенство Епархије темишварске*, Темишварски зборник, 9, Нови Сад 2017, 127-149; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

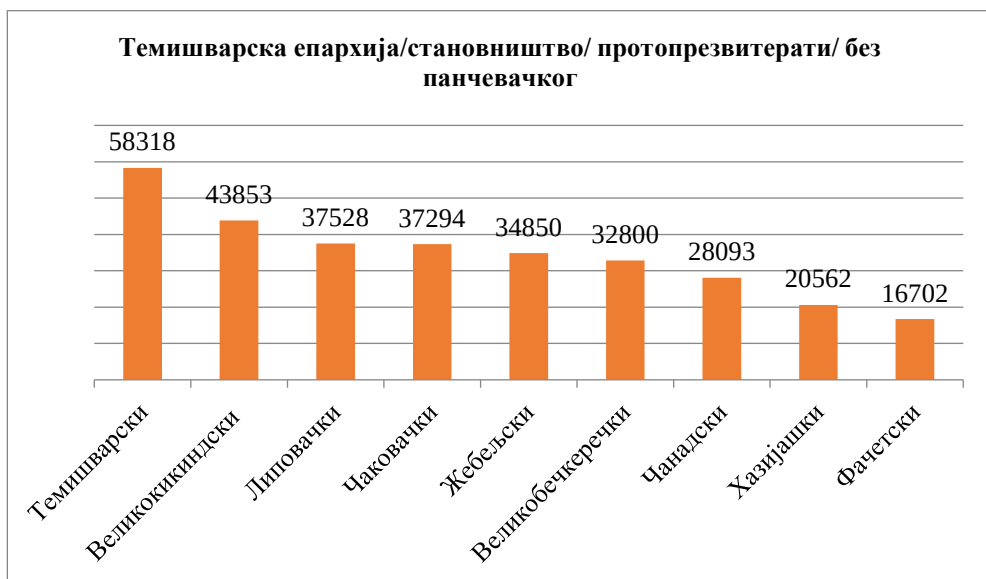
¹⁵ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

¹⁶ Панчевачки протопрезвитерат у погледу становништва није забележен у Митрополијском попису из 1797. године, али јесте у другом делу Пописа који се односи на свештенство, те је забележено 23 места заједно са Старчевом, за коју је наглашено да је била филијала манастира Војловица. Зато смо га бројали у укупном саставу парохија у Епархији, а није рачунат у погледу број становништва, цркава и других генералија Пописа. (Дејан Попов, *Свештенство Епархије темишварске*, Темишварски зборник, 9, Нови Сад 2017, 127-149; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

¹⁷ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

У Епархији је 1797. године записано 310000 (триста десет хиљада) православних становника (Срба и Румуна), без Панчевачког протопрезвитерата, за који немамо у овом делу Пописа сачуване податке.¹⁸ Стога смо ми наводили податке из овог Пописа без панчевачког протопрезвитерата, па можемо говорити о стању унутар девет протопрезвитерата у Епархији.

Највећи број становника је био настањен у Темишварском протопрезвитерату, њих 58318. Потом је следило православно становништво Епархије из места Великокикиндског протопрезвитерата (43853), затим Липовачког (37528), Чаковачког (37294), Жебељског (34850), Великобечкеречног (32800), Чанадског (28093), Хазијашког (20562) и напоследку Фачетског протопрезвитерата (16702 православна становника).¹⁹

Распоред насеља у Темишварској епархији био је условљен географским одликама простора. У појединим деловима епархије насеља су била збијена, док су у другим деловима била раздвојена пустоселинама. Највише пустоселина током прве половине XVIII века, па и касније, било је на подручју Панчевачког, Бечкеречког и Чанадског дистрикта, претежно (или искључиво) насељеним српским живљем. На другој страни, села у планинском Лугошко-фачетском дистрикту, била су груписана у долинама река које су се спуштале с Карпата. На том подручју није било пустара, већ су ницала нова насеља на рубовима постојећих, односно тамо где је било слободног места.²⁰

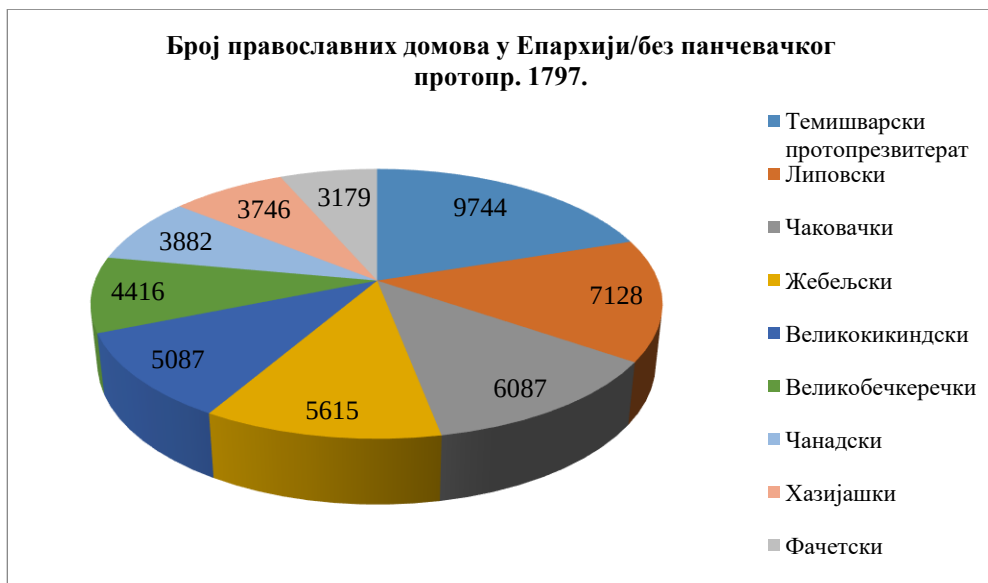
Број православних домова у Епархији (без Панчевачког протопрезвитерата) је износио 48884 (четрдесет осам хиљада осамсто осамдесет четири), а просек становника по једном дому је износио укупно 6, 34 у оквиру ових протопрезвитерата. Највише домова је било у Темишварском протопрезвитерату - 9744, потом у Липовском 7128, Чаковачком

¹⁸ Изгледа да војне власти нису пустиле пописиваче у панчевачки протопрезвитерат, не знамо из ког разлога.

¹⁹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

²⁰ Љиљана Пузовић, *Границе насеља и парохије Темишварске епархије (1716-1779): прилог проучавању историје православља у Банату*, Зборник Матице српске за историју, 96, Нови Сад 2017, 35-52.

6087, Жебелском 5615, Великокикиндском 5087, Великобечкеречком 4416, Чанадском 3882, Хазијашком 3746 и на крају Фачетском 3179 православних домова.²¹

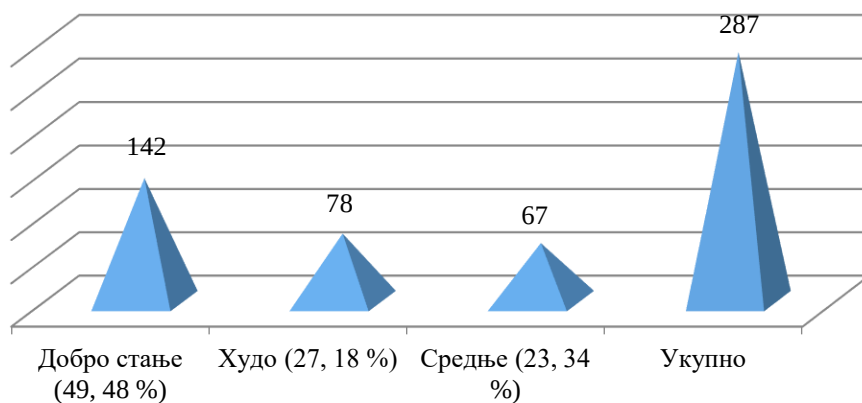
У Епархији је, без панчевачког протопрезвитерата, побројано 287 цркава, При томе су 142 цркве (49, 48 %) биле у добром стању, 67 цркава у средњем стању (23, 34 %) и 78 цркава у лошем (худом) стању (27, 18 %). Од забележених већих места: Темišвара, Велике Кикинде, Великог Бечкереча, Липове, само је Бечкерек имао две а остали по једну цркву. Све оне су биле у добром стању. Уколико сагледамо по протопрезвитератима, највише цркава у добром стању је било у Хазијашком, њих 26 од 34 забележене, односно 76, 47 %. Висок проценат цркви у добром стању бележио је и Великокикиндски протопрезвитерат - 12 од 17, односно 70, 59 %. Још је једино Темišварски протопрезвитерат бележио добро стање цркава изнад 50 %, т.ј. 53, 49 %, односно 23 од 43 забележене цркве.²² У Чанадском протопрезвитерату је забележено процентуално највише цркви у лошем стању 44, 44 % (8 од 18 цркви), а такође и највећи проценат цркви у средњем стању у истом износу од 44, 44 % (8 од 18 цркви).²³

²¹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

²² Стање цркава и два манастира у девет протопрезвитерата Епархије (без панчевачког) било је следеће: Темišварски протопрезвитерат - од 43 цркве њих 23 у добром (53, 49%), 17 у худом (лошем) стању (39, 53%) и 3 у средњем (6, 98 %); Чаковачки протопрезвитерат - од 29 цркава њих 14 у добром (48, 28 %), 10 у средњем (34, 48 %) и 5 у худом стању (17, 24 %); Чанадски - од 18 цркава њих 8 у добром (44, 44 %), такође 8 у худом (44, 44 %) и 2 у средњем стању (11, 12%); Великобечкеречки од 23 цркве 10 у добром (43, 48%), 7 у худом (30, 43 %) и 6 у средњем стању (26, 09 %); Хазијашки од 34 цркве њих 26 у добром (76, 47 %), 5 у худом (14, 71%) и 3 у средњем стању (8,82%); Жебелјски од 32 цркве њих 12 у добром (37, 5 %), 12 у средњем (37, 5 %) и 8 у худом стању (25 %); Великокикиндском од 17 цркава њих 12 у добром (70, 59 %) 4 у худом (23, 53) и 1 у средњом стању (5, 88 %); Липовски од 48 цркви њих 20 у добром (41, 68 %) 14 у средњем (29, 16 %) и 14 у худом стању (29, 16 %) и у Фачетском протопрезвитерату од 43 цркве њих 17 у добром (39, 53 %), 16 у средњем (37, 21 %) и 10 у худом стању (23, 26 %). (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

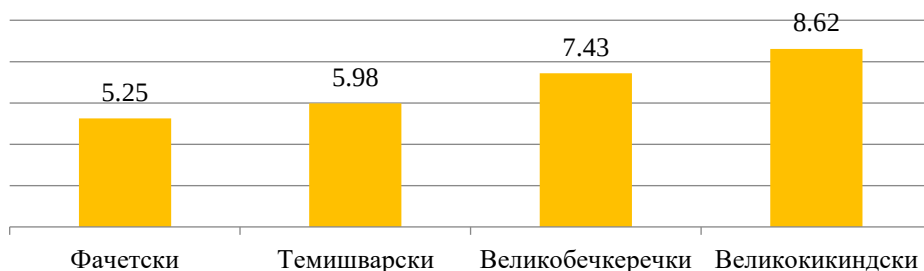
²³ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

Стање цркава у Епархији/без панчевачког протопрезвитерата

У Епархији, односно њеном највећем делу, у оквирима девет протопрезвитерата (без панчевачког), просек становника по једном дому је варирао, између 5, 25 у Фачетском, потом 5, 98 у Темишварском до 8, 62 у Великокикиндском протопрезвитерату.²⁴

Просечно становника по дому у Епархији/без панчевачког протопрезвитерата

Највећи број места у Темишварској епархији налазио се у оквиру Липовског протопрезвитерата, који је обухватао 49 места у којима је живело 37528 православних становника, који су становали у 7128 домова, што је у просеку износило 5, 27 становника по дому, Од тога је 6746 домова (94, 64 %) плаћало порез, а њега било ослобођено 382 дома (5, 36 %). Такође у Липовском протопрезвитерату је забележено 6579 брачних

²⁴ Број становника по једном дому је био различит у девет протопрезвитерата Темишварске епархије. Кретао се од 5, 25 у Фачетском, затим 5, 27 у Липовском, потом 5, 49 у Хазијашком, 5, 98 у Темишварском, у Чаковачком 6, 13, Жебељском 6, 21, Чанадском 7, 24, Великобечкеречком 7, 43, Великокикиндском протопрезвитерату 8, 62. (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

парова, односно 35, 06 % становништва протопрезвитерата.²⁵ Највеће место протопрезвитерата било је Липова²⁶ у којој је становало 2288 православних, Срба и Румуна (Влаха), који су становали у 502 дома, што је у просеку износило 4, 56 становника по дому. При томе је било 491 платежних (пореских) и 11 неплатежних (ослобођених пореза) домова. Од тога је било 1135 мушких и 1153 женске особе, при чему је записано 529 брачних парова, што је чинило 23, 12 % православног становништва места. Такође, у Липови је записано постојање школе и учитеља али и неприлежно слање деце у школу.²⁷ Црква је била у добром стању.²⁸

Према броју забележених парохија наредни протопрезвитерат је био Фачетски (Фажетски), са 48 парохијалних места. У њему је живело само 16702 православна становника, који су становали у 3179 домова, што је у просеку износило 5, 25 становника по дому. Од тога је 3086 домова (97, 07 %) плаћало порез, а њега било ослобођено 93 дома (2, 93 %). У Фачетском протопрезвитерату је забележено 3722 брачна пара, односно 22, 28 % становништва протопрезвитерата.²⁹ Највеће место протопрезвитерата била је Фердија³⁰ у којој је забележено 911 православних, Румуна (Влаха), који су становали у 183 дома, што је у просеку износило 4, 98 становника по дому. При томе је било 180 платежних, односно 98, 36 % (пореских) и 3 (1, 64 %) неплатежна дома. Од тога је било 459 мушких и 452 женске особе, при чему је записано 206 брачних парова, што је чинило 22, 61 % становништва места. Занимљиво, у Фердији није записано постојање школе и учитеља, него се настава одвијала у месној (општинској) кући и деца су прилежно слата у школу.³¹ Црква је била у добром стању.³² Фачет (Фажет)³³ као седиште протопрезвитерата је бележио 535 православних становника, сви Власи (Румуни), који су становали у 112 домова. У месту је забележено постојање школе и учитеља као и прилежно слање деце у школу.³⁴ Фачетска црква је била у добром стању.³⁵

По величини је следио даље Темишварски протопрезвитерат, који је обухватао 44 места у којима је живело највише православних становника (58318), који су становали у 9744 дома, што је у просеку износило 5, 98 становника по дому. Од тога је 9107 домова

²⁵ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

²⁶ У Липови (Липи) је 1773. забележено 493 православна и 217 римокатоличких домова. (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.

²⁷ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

²⁸ У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Липови. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

²⁹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

³⁰ У Фердији (Фурдији) је 1773. забележено 173 куће, све православне. (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

³¹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

³² У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Фиреди (Фердији). (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.) ДОДАТИ КОД ЦРКВЕ СВУГДЕ АСАНУК, 1797.

³³ Занимљиво, у Фачету (Фажет, Фашет) је Пописом из 1773. забележено 166 домова, сви православни, за готово 30 % више него у Попису 1797. године. ((Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

³⁴ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

³⁵ У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Фачету (Фажету). (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

(93, 46 %) плаћало порез, а њега било ослобођено 637 домова (6, 54 %). У Темишварском протопрезвитерату је забележено 13545 брачних парова, односно 23, 22 % становништва протопрезвитерата.³⁶ Највеће место протопрезвитерата било је предграђе Темишвара - Фабрика, у којој је живело 2939 Срба и Румуна (Влаха), који су становали у 510 домова, што је износило 5, 76 становника по дому. Од тога је било 472 платежна и 38 неплатежних домова. Православно становништво Фабрике је чинило 1492 мушке и 14447 женских особа, а записано је од тога 635 брачних парова што је чинило 21, 61 % православног становништва Фабрике. У Фабрици је забележено постојање школе и учитеља као и прилежно слање деце у школу.³⁷ Црква је била у добром стању.³⁸ Темишвар, као седиште Епархије и протопрезвитерата није имао велики број православних, шта више био је једно од мањих парохијалних места.³⁹ У њему је 1797. године становало 500 православних, све Срби, који су обитавали у 91 дому, што је у просеку износило 5, 49 становника по дому. При томе је било 60 платежних (пореских) и 11 неплатежних (ослобођених пореза) домова. Од тога је било 276 мушких и 224 женске особе, при чему је записано 73 брачна пара, што је чинило само 14, 6 % православног становништва места. Такође, у Темишвару је записано постојање школе и учитеља као и прилежно слање деце у школу.⁴⁰ Црква је била у добром стању.⁴¹

Надаље, у Хазијашком протопрезвитерату је било 34 парохијска места у којима је живело 20562 православна, који су обитавали у 3746 домова, што је у просеку износило 5, 49 становника по дому. Од тога је у протопрезвитерату 3554 дома (94, 87 %) плаћало а 192 дома (5, 13 %) је било ослобођено пореза. У Протопрезвитерату је забележено 4045 брачних парова, што је чинило 19, 67 % православног становништва протопрезвитерата.⁴² Највеће место протопрезвитерата био је Белинц (Балинц)⁴³ у коме је живело 1954 православна, сви Румуни (Власи), који су становали у 387 домова, што је у просеку износило 5, 05 становника по дому. При томе је било забележено 383 пореских и 4 дома ослобођених пореза. Православно становништво Белинца је чинило 982 мушке и 972 женске особе. При томе је у месту било 439 брачних парова, односно 22, 47 % православног становништва места. У Белинцу је забележено постојање школе и учитеља и небрижљиво (неприлежно) слање деце у школу.⁴⁴ У месту је забележена црква у добром стању.⁴⁵

³⁶ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

³⁷ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

³⁸ У попису владичанства из 1733. не помиње се православна црква у предграђу Темишвара - Фабрици, што би нас наводило на закључак да је саграђена касније. (Љиљана Пузовић, Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

³⁹ Темишвар није забележен у Попису из 1773. године, те нисмо у могућности да изнесемо приближно стање и однос православних и католичких домова, којих је (католичких) изгледа било више у самом граду. За ту тврдњу користимо забелешку из 1835. године да је у Темишвару било 14652 душе, од чега 7492 католика (51, 13 %), православних, претежно Срба - 5784 (39, 47 %), Јевреја 884 (6, 04 %), евангелика 372 (2, 54 %) и реформата 120 (0, 82 %). (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152; Душан Поповић, *Срби у Банату*, Београд 1955, 200.)

⁴⁰ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁴¹ У попису владичанства из 1733. не помиње се православна црква у Темишвару иако је неоспорно њено постојање. (Љиљана Пузовић, Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁴² АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁴³ У Белинцу је 1773. забележено 254 православна дома. (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁴⁴ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁴⁵ У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Белинцу. (Љиљана Пузовић,

У Жебелском протопрезвитерату је било 32 парохијска места у којима је живело 34850 православних, који су обитавали у 5615 домова, што је износило 6, 21 становника по дому. Од тога је у протопрезвитерату 5231 дом (93, 16 %) било платежно, а неплатежно 384 дома (6. 84 %). У Протопрезвитерату је забележено 7792 брачна пара, што је чинило 22, 36 % православног становништва протопрезвитерата.⁴⁶ Највеће место протопрезвитерата а уједно и седиште био је Жебел⁴⁷ у коме је живело 3488 православних, сви Румуни (Власи), који су становали у 603 дома, што је у просеку износило 5, 78 становника по дому. Од тога је било 573 пореских и 30 домова ослобођених пореза. Православно становништво Жебелја је сачињавало 1754 мушких и 1734 женских особа. При томе је записано 802 брачна пара, што је чинило 22, 99 % православног становништва места. У Жебелју је забележено постојање школе и учитеља али и неприлежно (небрижљиво) слање деце у школу.⁴⁸ Црква у месту је била у добром стању.⁴⁹

У Чаковачком протопрезвитерату је било 29 места у којима је живело 37294 православна, који су становали у 6087 домова, што је у просеку износило 6, 13 становника по дому. Од тога је у протопрезвитерату 5060 домова (83, 13 %) било платежно, а неплатежно било чак 1027 домова (16, 87 %). У Протопрезвитерату је забележено 8892 брачних парова, односно 23, 84 % православног становништва протопрезвитерата.⁵⁰ Највеће место протопрезвитерата био је Галад (Гилад)⁵¹ у коме је живело 4402 православна, сви Румуни (Власи), који су становали у 847 домова, што је износило 5, 19 становника по дому. Од тога је било 597 пореских и чак 250 домова ослобођених пореза. Православно становништво Галада (Гилада) је чинило 2197 мушке и 2195 женских особа, при чему је записано 1163 брачна пара, односно 26, 42 % православног становништва Галада. У Галаду је забележено постојање школе и учитеља као и прилежно слање деце у школу.⁵² Црква у Галаду је била у добром стању.⁵³ Чаково⁵⁴ је као седиште протопрезвитерата било средње место са 1291 православним у 356 домова. Оно је забележено као мешовито српско-румунско насеље.⁵⁵ Чаковачка црква је била, такође, у добром стању.⁵⁶

У Великобечкеречком протопрезвитерату је било 22 парохијска места у којима је живело 32800 православна становника, који су становали у 4416 домова, што је у

Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁴⁶ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁴⁷ У Жебелју је 1773. забележено 689 православних домова. (Димитрије Руvaraц, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁴⁸ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁴⁹ У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Жебелју. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁵⁰ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁵¹ У Галаду је 1773. забележено 625 православних домова. (Димитрије Руvaraц, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁵² АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁵³ У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Гиладу. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁵⁴ У Чакову је 1773. забележено 318 православна и 72 римокатоличка дома. (Димитрије Руvaraц, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁵⁵ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁵⁶ У попису из 1733. помиње се православна црква у Чакову. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

просеку износило доста високих 7, 43 становника по дому. Од тога је у протопрезвитерату 4322 дома (97, 87 %) било платежно, а неплатежно било 94 дома (2, 13 %). У Протопрезвитерату је забележено 7918 брачних парова, односно 24, 14 % православног становништва протопрезвитерата.⁵⁷ Највеће место протопрезвитерата био је Велики Бечкерек⁵⁸ у коме је живело 4033 православних, Срба и Румуна, који су становали у 755 домова, што је износило 5, 34 становника по дому. При томе је било 746 пореских и 9 домова ослобођених пореза. Православно становништво Великог Бечкереча је сачињавало 2293 мушке и 2340 женских особа. При томе је записано 992 брачна пара, односно 24, 60 % православног становништва места. У Великом Бечкереку је забележено постојање школе и учитеља и прилежно слање деце у школу.⁵⁹ Бечкерек је једино место у Епархији забележено са две православне цркве, обе у добром стању.⁶⁰

У Чанадском протопрезвитерату је било 18 парохијских места у којима је живело 28093 православна становника, који су становали у 3882 дома, што је у просеку износило доста високих 7, 24 становника по дому. Од тога је у протопрезвитерату 3242 дома (83, 52 %) било платежно, а неплатежно било 640 домова (16, 48 %). У Протопрезвитерату је забележено 5951 брачни пар, односно 21, 18 % православног становништва протопрезвитерата.⁶¹ Највеће место протопрезвитерата био је Велики Сент Миклош⁶² (Миклеуш) у коме је живело 3917 православних, Срба и Румуна, који су становали у 600 домова, што је износило 6, 53 становника по дому. Од тога је било 500 пореских и 100 домова ослобођених пореза. Православно становништво Великог Сент Миклоша је чинило 1997 мушких и 1920 женских особа. При томе је записано 833 брачна пара, односно 21, 27 % православног становништва места. У Великом Сент Миклошу је забележено постојање школе и учитеља али и неприлежно (небрижљиво) слање деце у школу.⁶³ Црква у месту је била у добром стању.⁶⁴ Чанад⁶⁵ је као седиште протопрезвитерата био средње место са 2257 православних у 385 домова.⁶⁶ Чанадска црква је, једина од свих седишта протопрезвитерата, била у худом (лошем) стању.⁶⁷ Чанад је забележен као мешовито српско-румунско насеље.⁶⁸

⁵⁷ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁵⁸ У Великом Бечкереку је 1773. забележено 721 православних и 96 римокатоличких домова. (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁵⁹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁶⁰ У попису владичанства из 1733. помиње се једна православна црква у Великом Бечкереку. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁶¹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁶² У Великом Сент Миклошу (Миклеушу) је 1773. забележено 640 православних и 239 римокатоличких домова. (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁶³ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

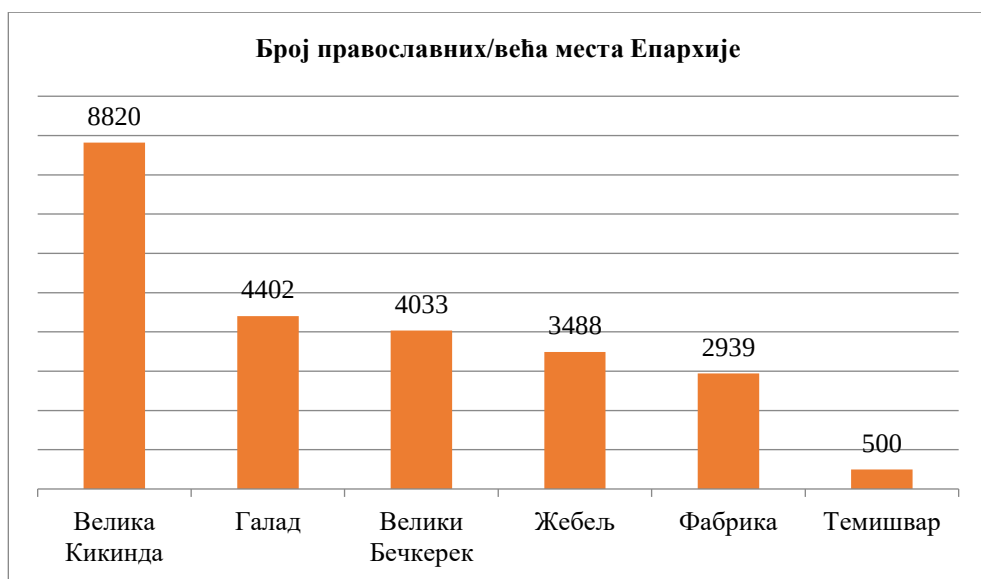
⁶⁴ У попису владичанства из 1733. помиње се православна црква у Великом Сент Миклошу. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁶⁵ У Чанаду је 1773. забележено 365 православних и 164 римокатоличка дома. (Димитрије Руварац, *Српска митрополија карловачка око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902, 147-152.)

⁶⁶ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

⁶⁷ У попису из 1733. помиње се православна црква у Чанаду. (Љиљана Пузовић, *Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43; АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.)

⁶⁸ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

Напослетку, у Великокикиндском протопрезвитерату је било 17 парохијских места у којима је живело 43853 православних, који су становали у 5087 домова, што је у просеку износило, највише у Епархији, 8, 62 становника по дому. Од тога је у протопрезвитерату 4258 домова (83, 71 %) плаћало порез, а неплатежно било 829 домова (16, 29 %). У Протопрезвитерату је забележено 6812 брачних парова, што је чинило само 15, 53 % православног становништва протопрезвитерата.⁶⁹ Највеће место протопрезвитерата била је Велика Кикинда⁷⁰ у којој је живело чак 8820 православних, сви Срби, који су становали у 1112 домова, што је износило, високих, 7, 93 становника по дому. Од тога је било 860 пореских и 252 дома ослобођених пореза. Православно становништво Велике Кикинде је сачињавало знатно више женских у односу на мушке особе, односно 4068 женске наспрам 3152 мушке особе. При томе је забележено 1140 брачних парова, што је чинило само 12, 92 % православног становништва места, најмање у целој Епархији (без панчевачког протопрезвитерата). У Великој Кикинди је забележено постојање школе и учитеља као и прилежно (брижљиво) слање деце у школу. Црква у месту је била у добром стању.⁷¹

Можемо закључити да нам митрополијски попис из 1797. године пружа небројене могућности за даље проучавање положаја и распореда, као и бројног стања српског народа у Хабзбуршкој монархији на крају XVIII века. Такође пописи свештенства сваке епархије, које смо изоставили у овом делу, нам пружају драгоцену слику српског свештеничког кадра, његове бројности и образовања. Напослетку, на основу овог пописа Темишварске епархије, можемо извести и закључак о етничкој припадности њених православних становника, односно сагледати распоред српских, румунских и мешовитих средина унутар Епархије, при чему на самом крају, напомињемо да је сам град Темишвар био насељен искључиво српским становништвом, као и Велика Кикинда, која је са преко 8000 православних житеља била и највеће место у целој Епархији.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Велика Кикинда је забележена у Попису Темишварске епархије из 1758. године. Тада је имала 300 православних домова. (Димитрије Руварац, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године, Сремски Карловци 1914, 1 - 52.*)

⁷¹ АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

Извори и литература

Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, митрополијско-патријаршијски архив, фонд А, бр. 33/1797. (АСАНУК, МП, „А” , 33/1797.)

Бугарски Стеван, *Правни положај Православне српске епархије темишварске*, Банат кроз векове. слојеви културе Баната, Београд 2010, 841-860.

Васин Горан, Нинковић Ненад, *Историја Карловаке митрополије*, Нови Сад 2022.

Грујић Радослав, *Азбучник Српске православне цркве*, Београд 1993 (репринт).

Јашин Саша, *Архијереји Темишварске епархије*, Темишвар 2020.

Попов Дејан, *Свештенство епархије темишварске*, Темишварски зборник, 8, Нови Сад 2015, 91-111.

Попов Дејан, *Свештенство Епархије темишварске*, Темишварски зборник, 9, Нови Сад 2017, 127-149.

Попов Дејан, *Свештенство Епархије темишварске*, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 177-199.

Поповић Ј. Душан, *Срби у Банату*, Београд 1955.

Пузовић Љиљана, Границе, насеља и парохије Темишварске епархије (1716–1779): прилог проучавању историје православља у Банату, Зборник Матице српске за историју, бр.96, Нови Сад 2017, 35-52.

Пузовић Љиљана, Парохијски храмови у Темишварској епархији средином XVIII века, Темишварски зборник, 10, Нови Сад 2018, 29-43

Руварац Димитрије, *Српска митрополија карловака око половине XVIII века*, Сремски Карловци 1902.

Руварац Димитрије., *Темишварска епархија 1764*, „Српски Сион”, год. XV, бр. 16, Сремски Карловци 1905, 466–467.

Руварац Димитрије, *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. године*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије, свезак IV, Сремски Карловци 1913, 319-373.

DIOCESE OF TIMISHVAR ACCORDING TO THE CENSUS OF 1797.

The Diocese of Timisoara bordered on the north with the Diocese of Arad, which was separated from it by the lower reaches of the Morish River. The Tisa River separated it from the diocese of Bačka in the west. The land border towards the neighboring diocese of Vršac started from Kovin on the Danube, and then followed the borders of Pancevo, Čakovsko, Lugoško-Facetsko and Lipovskogo districts, with some deviations. In the east, it reached the western slopes of the Carpathian Mountains, and then towards the north it flowed into the Moriš River, upstream from Lipova. In our work, we will consider the metropolitan summary census from 1797, which had a different structural basis. We focused on data on the number of Orthodox residents in the Diocese, i.e. its protopresbyterates, the number of homes they lived in, whether they had schools, how they sent their children to them (obligatory, voluntary, or involuntary, not at all), in which were in the state of their churches. We believe that the results of our work will be useful for the overall demographic overview of the distribution and determination of the number of the Orthodox population in the Monarchy, of course in the territory of this Eparchy, as well as for asking new questions and research about the structure of the Orthodox population, its larger or smaller distribution in certain areas of the Banat.